скористатися багатством його виражальних можливостей. З огляду на це, перспективним напрямком дослідження вважаємо аналіз засобів вираження емоцій та експресії на різних мовних рівнях у цьому жанрі народнопоетичної творчості.

1. Гнатюк В. Передмє слово до збірника "Коломийки" // Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 151-173.
2. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. – Чернівці: Рута, 1999. – 335 с.
3. Кононенко В.І. Мова. Культура. Стиль. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 460 с.
4. Кузнєцова О. Засоби й форми сатири та гумору в українській пресі: Навчальний посібник. – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2003. – 250с.
5. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: Підручник. – К.: Знання-Прес, 2005. – 592 с.
6. Малова-Малкович П. З карпатських джерел: Фольклорно-етнографічний нарис. – Чернівці: Місто, 2004. – 175 с.

The linguo-stylistic means of humour and irony in hutsulian kolomyjka's texts are considered in the article. The author provides such means of comical effect as antifrazis utterances, ironical comparisons, puns.

***Key words**: kolomyjka, humour, irony, antifrazis, satire, comical effect.*

УДК 398+883.09
ББК 81.05 + 81.2Ук

Галина Ступінська

СЕМАНТИКО-ТЕКСТОЛОГІЧНЕ ПОЛЕ КОЛОМИЙОК У СТУДІЯХ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

У статті пунктирно означені теоретичні положення В. Гнатюка щодо походження назви, хронологічних та генетичних витоків коломийок, принципів їх систематизації.

***Ключові слова:** семантика, текстологія, коломийки, пісенні новотвори, народнопоетичні жанри, композиція, етнографічний матеріал, фольклористика.*

У багатобарвному суцвітті української народної пісенності особливо виділяються глибоко емоційні коломийки, поширені і в наш час на всій території Карпат і Прикарпаття:

Люблю того гуцулика, що файно співає,
А в танци сі вікручує, аж сі потрісає.
Сопілочка файно грає, а дудочка дує,
Гуцулочка умліває, як гуцул танцює.
В мої любки повні губки, очки як зірочки,
Чорногора і Бескиди під тонков сорочков.
Як до тебе притиснуси, моя файна кіто,
То відразу стаю дужий як тота трембіта.

Особливу енергетику коломийок зумовило їх походження. Адже подібний синкретизм тексту, мелодії і танцювальних рухів властивий здебільшого найдавнішому пластові народної творчості.

Самобутність і оригінальність цього пісенного жанру була об'єктом уваги фольклористів ще на початку XIX сторіччя, які, однак, висловлювали припущення щодо утворення коломийок внаслідок розпаду давнішої пісенності. Поглибленому і всебічному вивченню коломийки як оригінального, самостійного українського народнопісенного жанру присвятив чимало місця у своїх студіях Володимир Гнатюк. В історії української культури кінця XIX – початку XX століття В. Гнатюк відомий як громадський, політичний діяч і як визначний вчений, вагомим зацікавленням якого була фольклористика. У своїх дослідженнях він доводив, що фольклор є прямим відображенням історії народу, а різні жанри усної народної творчості – своєрідні історичні документи народу-творця, що "може переповідати твори з тих або й давніших часів, які переховалися в його пам'яті, але коли творить, черпає лише з сучасності" [1, 177].

З-поміж багатьох жанрів усної народної творчості дослідник особливо виділяв народну пісню. На багатому фольклорному матеріалі, зібраному й опублікованому дослідниками протягом XIX ст., В. Гнатюк обстоював думку про безперервний розвиток пісенної творчості українського народу, поетична скарбниця якого ніколи не може бути статичною. У статті "Пісенні новотвори в українській народній словесності" [1, 86] вчений детально аналізує погляди попередників і сучасників на стан і розвиток української народної поезії. Дослідник відкидав песимістичні думки М. Цертелєва, П. Лукашевича, О. Мордовцева, П. Куліша про період духовного застою в житті народу, про занепад української пісні, руйнування якої спричинило виникнення нових народнопісенних жанрів. Натомість протиставляв їм переконливі погляди М. Драгоманова і Б. Грінченка на динаміку й еволюцію народнопісенної творчості. В. Гнатюк переконливо довів, що пісенний репертуар має свої межі, поза які не переходить, оскільки для кожної історичної епохи характерний розквіт окремих народнопоетичних жанрів. Тому пісенна творчість не згасає, а далі розвивається й перероджується. "Доки народ живе, – стверджував науковець, – дотоди його життя мусить мати конкретні форми на зверха, які мусять об'являтися між іншим і в його народній поезії. Цілковитий загин народної поезії означав би й загин

© Г. Ступінська

народа" [1, 86]. Уже з цього висловлювання стають зрозумілими засади вченого; він вважав, що зміна громадського устрою, суспільних відносин, важливі історичні події, естетичні уподобання призводять до активного продукування й поширення нових пісенних жанрів. Саме такими виявилися коломийки, які І. Франко називав "величезною панорамою з безліччю живих картин" [7, 232]. Володимир Гнатюк обстоював думку, що коломийки не можна відносити до нових фольклорних явищ, оскільки вони функціонували ще у XVI ст.

Жодну з гіпотез про походження назви жанру дослідник не вважав такою, щоб її можна було б взяти за основу, але серед усіх проаналізованих вказує й на можливий зв'язок із сербським словом "коло", яке стало назвою танцю, подібного до української танцювальної коломийки. Свій погляд фольклорист спроектував у визначенні цього пісенного жанру: "...коротенькі пісні, що складаються переважно з одного або двох куплетів найрізноманітнішого змісту...бувають і інші: три-, чотири-, п'ять-, шість-куплетні; деколи зростає число куплетів аж до десяти... Се буває, одначе, лиш виїмково і більше куплетні коломийки являються звичайно стягненням кількох менше-куплетних в одну" [1, 151].

Глибинна хронологія коломийки послужила одним із аргументів генетичної незалежності жанру. Вчений обстоював думку щодо генетичних витоків коломийки, полемізуючи з М. Сумцовим і В. Залеським. Зокрема, М. Сумцов вважав коломийку породженням періоду духовного застою в житті народу та відламком довгої ліричної пісні. Погоджуючись із деякими його положеннями, В. Гнатюк однак відкидав їх еклектичну етимологію. Він доводив, що окремі ознаки старих форм, виявлені в коломийках, свідчать тільки про закономірності творчого процесу. Тому ці пісні слід вважати рівноправними з іншими народнопоетичними жанрами, оскільки вони становлять собою завершену художню цілісність, що досягається завдяки майстерності та простоті композиції. В. Гнатюк надавав перевагу коломийкам перед іншими пісенними жанрами. Мотивацію такої високої оцінки вчений аргументував тим, що коломийки не мають тематичних обмежень і здатні відгукуватися на всі прояви людського життя. За словами науковця, коломийка "...втискається всюди за чоловіком, для неї нема нічого тайного; звідси в ній висловлене і радість і горе, і утіха і жаль; звідси вона дихає і повагою і жартом; звідси в ній і гумор і сатира та іронія" [1, 157]. Володимир Гнатюк відкрив нову сторінку в слов'янській науці у вивченні жанру коломийки. Теоретичні положення вченого щодо походження назви, хронологічних та генетичних витоків, взаємин із іншими короткопісенними видами українського фольклору (козачками, шумками, краков'яками) і слов'янського (російськими частушками, польськими краков'яками), а також щодо принципів систематизації коломийок були підтримані І. Франком, Ф. Колессою, С. Людкевичем та їхніми послідовниками.

Підсумком багаторічної діяльності фольклориста стало перше найбільше зібрання коломийок у трьох томах (1905 – 1907 рр.), які містять близько 9000 зразків жанру (четвертий том залишився незавершеним). Про титанічну працю дослідника захоплено відгукувався І. Франко: "В. Гнатюк феноменально щасливий збирач усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівняв ні один" [6, 148]. І справді, збираючи народні перлини, вчений дотримувався філологічної точності й абсолютної повноти запису безпосередньо з уст оповідача чи співака. Паспортизація і співвіднесеність із публікаціями попередників збільшують наукову вагу цього збірника. Варто зазначити, що дослідник звертав увагу на різноманітні мелодії коломийок. У тритомному збірнику він подав зразки з 213 сіл. Зокрема, зібрані записи з одного села зафіксували понад 40 мелодій. Сам учений захоплено констатував, що коломийки налічують не десятки, а сотні мелодій. Про неабияке зацікавлення і замилування коломийками В. Гнатюка свідчив М. Коцюбинський: "Згадав про коломийки – і зараз, як живий, встав перед очима Ваш образ: нахиляєтесь до вуха і тихим голосом виспівуєте якусь коломийку (а їх на всяк випадок є кілька), і очі сміються" [4, 106].

Укладаючи збірники, Володимир Гнатюк розділив тексти коломийок за такими рубриками: "Нації і племена", "Географічні назви", "Хресні імена", "Музика", "Танці", "Співи", "Ноша", "Строї", "Військо", "Природа", "Любов і подружжя", "Родинне життя", "Громадське життя". У передмові до зібрання коломийок вчений слушно зауважив, що жодна систематизація не може претендувати на досконалість з огляду на невловимість і різнорідність змісту та неосяжність тематичних обширів. Через те й упорядкування матеріалу в попередників має низку недоліків. "Чи моя систематика ліпша, не моя річ судити, – пише В. Гнатюк, – в кожнім разі вона перший раз консеквентно переведена" [1, 170].

Попри всю розмаїтість матеріалу вченому вдалося окреслити основні тематичні цикли, всередині яких групування велося за опорними словами. Цей принцип успішно застосовують сучасні упорядники, а творча практика академіка В. Гнатюка і нині залишається взірцем для збирацької й дослідницької роботи фольклористів.

Високу оцінку зібраного й упорядкованого В. Гнатюком матеріалу дав І. Франко: "...перед нами перекочуються розрізнені перлини великого намиста, частки великої епопеї сучасного народного життя. Гнатюкова збірка уперве викликає те нове для нас враження колосальної єдності, що таїться на дні тих розрізнених краплин. Зведені докупи в систему, що гуртує їх відповідно до змісту, вони складаються на широкий образ нашого сучасного народного життя, безмірно багатий деталями і кольорами, де бачимо сльози і радощі, працю і спочинок, турботи і забави, серйозні мислі і жарти нашого народу в різних його

розверстуваннях, його сусідів, його соціальний стан, його життя громадське й індивідуальне від колиски до могили, його традицію і вірування, його громадські й етичні ідеали" [6, 49].

Гуцульщина жила у серці фольклориста-науковця В. Гнатюка з її вражіннями душі, неосквернену первістю, безпосереднім світом гуцулів, який заворожував і його сучасника австрійського письменника Леопольда фон Захер-Мазоха: "...Мужні, хоробрі, сповнені непереможної любови до свободи, вони в усі часи зберігали свою незалежність. Гуцул ніколи не знав над собою ні пана, ані панщини... Гуцульська гостинність не має собі рівні на землі... Вони завжди веселі, навіть у найбільшій біді не впадають у розпач. "Не печалуйся, а берись до роботи!" – ось їхнє життєве кредо. Вони відважні до безумства й щирі..." [3, 82].

Як перегук із висловлюваннями Івана Франка і Леопольда фон Захер-Мазоха можна сприймати гуцульські коломийки, цей своєрідний камертон, що настроює й об'єднує співака і слухача у певному ритмомелодійному руслі:

Як я тоту коломийку зачую, зачую,
Через тоту коломийку дома не ночую.
Та якби я, пане-брате, все дома ночував,
Давно би я в Станіславі черевички взував [5, 253].

-Ой гуцуле, гуцулику, ти погана віра,
Твоя жінка йа в середу солонину їла.
-Ой не бреши, песій сину, твоя жінка гірша,
Твоя їла йа в п'ятницю, хоть п'ятниця більша.
-Ой, гуцули, гуцулоньки, де-сте бойка діли?
Ци ви єго іспекли-сте, ци сирого з'їли?
-Ні ми єго іспекли-сте, ні сирого з'їли,
Лише ішов через гору, та'го вовки з'їли! [5, 241]

Ой любив я дівок сорок, а молодиць триста,
Маю в бога надієньку, моя душа чиста [5, 260].

Володимир Гнатюк довів, що побутування коломийок свідчить про неабияку їх естетичну цінність, яка полягає у багатстві мови, образів, порівнянь, рими, лапідарному і "ядерному" стилі. Висока поезія і мудрість народна, віддзеркалені у коломийках, ніколи не стануть архаїкою. Сучасні коломийки сповнені іскрометного жарту, дотепного гумору, вони є осердям не тільки родинних свят, а й різних фестин, що відроджують прадідівські звичаї, у яких відчувається єдність з природою, своєю землею, своїм сонцем, своїми богами. Завдяки легкій віршованій формі коломийки є одним із найбільш імпровізованих жанрів. А справжнім майстром коломийок називають того, хто складає їх експромтом до різних життєвих ситуацій, заплітаючи сталі формули і типові образи у нові тексти, долучаючи все, що бачить, відчуває і думає.

З давніх-давен нашов Тисов гуцули-бараби
Везли сплавом до Європи бокори-дараби.
Ой по тих по полонинах бліяли бебеки,
До Відня, до Будапешту йшли наші смереки.
Та й до нині так веде си: торгуємо натщі,
Продаємо деревину, далі – пні і хащі.
Ой рубають смеречину, буків і горіхів,
Чим май більше пнів у лісі, тим май більше джипів.
Від Європи достаємо на велику болу
Жуйку-бульку, люльку-дульку, гірку кока-колу.
Та дараби до Європи вже не смерекові,
А йдуть Вішинков і Тисов самі пластмасові.
Ріков шлемо європейцьи тріски і мілиньи,
Здохлі коти, пси і кури, та й всяке кириньи.
Нинішні «екологісти» у Карпатськім Парку
Вже із Тиси та й з Говерли вчинили сміттярку... [4, 68].

1. Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. – К.: Наукова думка. – 1966. – 246 с.
2. Коцюбинський М. Тв.: У 7 т. – Т. 6. – К., 1975. – 306 с.
3. Леопольд фон Захер Мазох. Вибрані твори. Львів, 1999. – 383 с.
4. Магія коломийок // Карпати. Туризм. Відпочинок №9, 2007. – с.68-69.
5. Українські народні пісні в записах В. Гнатюка. – К.: Музична Україна, 1971. – 324 с.
6. Франко І. Володимир Гнатюк. Коломийки. Т. II. // Франко І. Тв.: В 50 т. – Т. 39. – К.: Наукова думка, 1982. – 688 с.
7. Франко І. До історії коломийкового розміру // Франко І. Тв.: В 50 т. – Т. 39. – К.: Наукова думка, 1983. – 703 с.

The article deals with the theoretic principles of V. Gnatyuk about the origin of names, chronological and genetic origin, the ways of classification.

Key words: *semantics, textology, kolomyyky, song novelties, folk poetic genres, composition, ethnographic material, folkloristics.*